

TEISĖTŲ LŪKESČIŲ APSAUGA CONTRA LEGEM

Audronė Gedmintaitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros doktorantė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 75
El. paštas: audrone.gedmintaitė@tf.stud.vu.lt

Straipsnyje nagrinėjama teisėtų lūkesčių apsaugos samprata. Diskutuojama, ar teisėtų lūkesčių šaltiniu (atsiradimo pagrindu) gali būti vėliau teisei prieštaraujančiais pripažinti teisės aktai, kuriuos suinteresuotas asmuo šių aktų galiojimo metu galėjo pagrįstai laikyti teisėtais. Nurodomos priežastys, kodėl teisėtų lūkesčių apsauga contra legem gali būti problemiška. Išanalizavus nagrinėjamam klausimui aktualią nacionalinių teismų jurisprudenciją, atskleidžiama, kada teisėtų lūkesčių apsaugos doktrina saugo ir gina asmens lūkesčius, kylančius iš teisei prieštaraujančių valstybės įsipareigojimų.

The article examines the concept of legitimate expectations. It considers whether unlawful legal acts can create legitimate expectations to the individual who has reasonably relied on these acts. The arguments running against the recognition of the protection of legitimate expectations contra legem are identified and discussed. Having analysed the relevant case-law of national courts it is demonstrated under what circumstances the law protects and defends individual whose expectations are based upon unlawful legal acts.

Įvadas

Spręsdami teisinius ginčus teismai sparčiai plėtoja teisėtų lūkesčių apsaugos principo sampratą. Teisėtų lūkesčių apsaugos doktrinos aktualumas gali būti siejamas su ypatinga šios doktrinos prigimtimi. Remiantis teisėtų lūkesčių apsaugos doktrina, veiksmingai gali būti užtikrinami iš pažiūros nelengvai tarpusavyje suderinami tikslai – teisės stabilumas ir lankstumas. Šių vertybių derinimo ypatumai gali būti atskleidžiami tiriant doktrinos objektyvųjį elementą – asmens teisėtų lūkesčių atsiradimo pagrindo (šaltinio) sampratą. Tradiciškai pripažįstama, kad lūkestis yra teisėtas tada, kai jis yra grindžiamas teisei neprieštaraujančiais valstybės įsipareigojimais, todėl saugomi ir ginami tik tokie teisėti lūkesčiai, kurie kyla iš teisei neprieštaraujančių teisės aktų. Kita vertus, siekiant užtikrinti veiksmingą žmogaus teisių apsaugą ir skatinti individų pasitikėjimą valstybe, teisėtų lūkesčių apsaugos doktrinos taikymo sritis privalo apimti tiek lūkesčius, kurie formuojasi teisei neprieštaraujančių valstybės įsipareigojimų pagrindu, tiek lūkesčius, kylančius iš vėliau teisei prieštaraujančių pripažintų teisės aktų, kuriuos suinteresuotas asmuo šių aktų galiojimo metu galėjo pagrįstai laikyti teisėtais. Reikia pripažinti, kad teiginys polemiskas, ypač turint omenyje bendrąjį teisės principą *ex injuria jus non oritur*¹, tačiau tampa vis akivaizdesnis nacionalinių teismų praktikoje, kad jį būtų galima palikti mokslinio diskurso paraštėse. Pozicija, kad teisė saugo ir tokius lūkesčius, kurie susiformavo *contra legem*, nors ir su priekaištais, skverbiasi į šiuolaikinės administracinės teisės sritį.

¹ Neteisės pagrindu teisė neatsiranda.

Atsižvelgus į tai, šio straipsnio tikslas – išanalizuoti, kaip teisėtų lūkesčių apsaugos *contra legem*² problema yra sprendžiama teisės doktrinoje ir nacionalinių teismų praktikoje. Nurodytam tikslui pasiekti yra keliami tokie tyrimo uždaviniai: 1) identifikuoti teisėtų lūkesčių apsaugą *contra legem* pagrindžiančius argumentus ir ištirti priežastis (kliūtis), trukdančias plėsti nagrinėjamos doktrinos taikymo sritį nurodytu būdu; 2) atskleisti teisėtų lūkesčių apsaugos *contra legem* taikymo sritis ir pagrindinius taikymo kriterijus, suformuotus nacionalinių teismų praktikoje³. Nurodyto tikslo ir uždavinio įgyvendinimo siekiama kompleksiskai taikant sisteminių, analitinį, loginį, aprašomąjį ir kitus teisės aiškinimo metodus.

Reikia pažymėti, kad iki šiol Lietuvos teisės moksle teisėtų lūkesčių apsauga *contra legem* conceptualiai nenagrinėta. Lietuvos teisės mokslininkai kol kas tik fragmentiškai užsimena, kad ypatingais atvejais teisėtų lūkesčių šaltinis gali būti siejamas su teisei prieštaraujančiomis valstybės garantijomis⁴. Kita vertus, užsienio teisės mokslininkai nagrinėjamai problemai skyrė kur kas daugiau dėmesio. Užsienio literatūroje teisėtų lūkesčių apsauga *contra legem* nagrinėta tiek tiesiogiai šiam klausimui skirtose mokslinėse publikacijose⁵, tiek platesnių tyrimų, skirtų teisėtų lūkesčių apsaugos doktrinos ypatumams

² Teisėtų lūkesčių apsauga *contra legem* (alternatyviai, *ultra vires* teisėtų lūkesčių apsauga) yra įvardijamos situacijos, kai teisė saugo ir gina asmens lūkesčius, kylančius iš vėliau teisei prieštaraujančių pripažintų teisės aktų (tiek norminių, tiek individualaus pobūdžio). Šios situacijos apima atvejus, kai teisės aktas, kuriuo grindžiami atitinkami asmens lūkesčiai, pripažįstamas neteisėtu dėl to, kad jį priimdama viešosios valdžios institucija veikė viršydama jai nustatytą kompetenciją, arba dėl to, kad šis aktas neteisėtas iš esmės, t. y. savo turiniu prieštarauja aukštesnės galios teisės aktams. Nors teisės doktrinoje nėra pateikiamas konkretus teisinės kategorijos „teisėtų lūkesčių apsauga *contra legem*“ turinio apibrėžimas, minėtos kategorijos turinys šiame tyrime apibrėžiamas aiškumo dėlei. Šios teisinės kategorijos turinys formuluojamas, be kita ko, atsižvelgiant į nagrinėjamo klausimu paskelbtų užsienio mokslinių publikacijų tyrimo objektą (šiuo klausimu žr. VANDERMAN, Y. *Ultra Vires* Legitimate Expectations: An Argument for Compensation. *Public Law*, 2012, p. 85–104; STEELE, I. Substantive legitimate expectations: striking the right balance? *Law Quarterly Review* 121, 2005, p. 300–328; SCHWARZE, J. *European Administrative Law*. London: Sweet & Maxwell; Luxembourg: Office for Official Publications of The European Communities, 2006).

³ Šiame straipsnyje nėra siekiama išsamiai pristatyti nagrinėjamo klausimo tarptautinį kontekstą. Neabejotina, kad Europos supranacionalinių teismų nuostatos, kuriose pateikiamos atitinkamai Europos Sąjungos teisės normų ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos aiškinimas, yra reikšmingos formuojant teisėtų lūkesčių apsaugos principo turinį nacionalinėse teisės sistemose. Tačiau šio tyrimo kontekste dėl jo ribotos apimties išsamiai atsakyti į visus reikšmingus klausimus (*inter alia* pateikti tam tikras išvalgas dėl teisėtų lūkesčių apsaugos *contra legem* skirtumų ir paralelių nacionalinėje ir supranacionalinėje jurisprudencijoje, ištirti, ar šiuo požiūriu skiriasi teisėtų lūkesčių apsaugos principo garantuojamos žmogaus teisių apsaugos intensyvumas) nėra įmanoma. Nepaisant to, nacionalinių teismų praktika nagrinėjamo klausimu yra pakankamai turininga, kad atskleistų reikšmingiausius teisėtų lūkesčių apsaugos *contra legem* ypatumus Lietuvos teisės sistemoje.

⁴ PRANEVIČIENĖ, B. Teisėtų lūkesčių principo esmė ir teisėtų lūkesčių apsaugos galimybės administraciniuose teismuose. Iš *Administraciniai teismai Lietuvoje: nūdienos iššūkiai*: kolektyvinė monografija, skirta Lietuvos administracinių teismų dešimtmečiui. Atsakingasis redaktorius V. Valančius. Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2010, p. 213–227; PRANEVIČIENĖ, B. Teisėtų lūkesčių principo samprata ir teisėtų lūkesčių apsaugos modeliai Europos Sąjungos administracinėje erdvėje. *Jurisprudencija*, 2007, t. 6(96), p. 43–49; ŽALTAUSKAITĖ-ŽALIMIENĖ, S. Teisinio saugumo principas ir Lietuvos Respublikos Konstitucija. Iš *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmis: patirtis ir iššūkiai*: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Sudarytojai E. Kūris ir E. Masnevaitė. Klaipėda: Lietuvos notarų rūmai, 2012, p. 136–155; ŠILEIKIS, E. Teisėtų lūkesčių principas ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija. *Konstitucinė jurisprudencija*, 2010, Nr. 3, p. 236–255; KARGAUDIENĖ, A. Teisėtų lūkesčių (apsaugos) principas. Iš *Viešosios teisės tyrimai: de jure ir de facto problematika*: mokslo studija. Atsakingasis redaktorius G. Mesonis. Vilnius: Leidykla MES, 2013, p. 131–132; GEDMINTAITĖ, A. Teisėtų lūkesčių apsauga Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje. *Teisė*, 2014, t. 91, p. 135–152.

⁵ VANDERMAN, Y. *Ultra vires* Legitimate Expectations <...>; BLUNDELL, D. *Ultra vires* Legitimate Expectations. *Judicial Review* 10, 2005, p. 147–155; HANNETT, S.; BUSCH, L., *Ultra vires* representations and illegitimate expectations. *Public Law*, 2005, Win., p. 729–739; ELLIOT, M. Unlawful Representations, Legitimate Expectations and Estoppel in Public Law. *Judicial Review* 8, 2003, p. 71–80; ELLIOT, M. Legitimate Expectations and Unlawful Representations. *Cambridge Law Journal*, 63(2), 2004, p. 261–268. Pažymėtina, kad šių autorių darbuose nagrinėjamas klausimas pirmiausia komentuojamas remiantis nacionalinių teismų praktika.

atskleisti, kontekste⁶. Vis dėlto apžvelgiama problema nepraranda aktualumo. Per daugiau nei dešimtmetį užsienyje publikuoti moksliniai tyrimai pristato skirtingas pozicijas ir papildomus jų argumentus. Atsižvelgus į tai, tikslinga apibendrinti sukaupą patirtį ir įvertinti svarbiausius teisėtų lūkesčių apsaugos *contra legem* taikymo aspektus. Iš tiesų, reikia pripažinti, kad teisėtų lūkesčių apsaugos ir teisėtumo principų santykio klausimas – toks kompleksinis ir dinamiškas, jog gali būti nagrinėjamas tiek akcentuojant jau žinomus minėtų principų susikirtimo aspektus, tiek konstatuojant naujus.

1. (Ne)teisėti lūkesčiai ir jų apsauga

Siekiant tyrimo nuoseklumo, diskusiją, ar teisėtų lūkesčių šaltiniu gali būti ir teisei prieštaraujančios situacijos, verta pradėti nuo apžvelgiamam klausimui aktualios terminijos. Nagrinėjamam reiškiniui įvardyti teisės mokslininkai vartoja skirtingus terminus – „neteisėti lūkesčiai“⁷, „*ultra vires* teisėti lūkesčiai“⁸ ir „teisėtų lūkesčių apsauga *contra legem*“⁹. Šių sąvokų įvairovė nėra tik terminijos painumo (taip būdingo teisėtų lūkesčių apsaugos doktrinai¹⁰) padarinys. Skirtingos teisinės kategorijos taip pat atskleidžia skirtingas vieno iš teisėtų lūkesčių apsaugos doktrinos aspektų – lūkesčių šaltinio (pagrindo) sampratas. Atsižvelgus į tai, verta kiekvieną iš paminėtų sąvokų reikšmių įvertinti.

Pirmoji – neteisėtų lūkesčių – sąvoka semantiniu požiūriu neigia esminį teisėtų lūkesčių apsaugos elementą – teisėtumą, todėl *a priori* suponuoja implicitinį vertinimą, kad nagrinėjamu atveju nėra nieko, ką teisė saugotų ir gintų. Iš tiesų, ši sąvoka įprasmina poziciją, pagal kurią ginami ir saugomi tik tie lūkesčiai, kurie kyla iš teisei neprieštaraujančių teisės aktų. Tokia teisėtų lūkesčių šaltinio samprata (kurioje teisėtų lūkesčių šaltinio teisėtumas sutapatinamas su lūkesčių teisėtumu) nepripažįsta lūkesčių, kurie formuojasi teisei prieštaraujančių valstybės įsipareigojimų pagrindu, apsaugos.

O *ultra vires* teisėtų lūkesčių ir teisėtų lūkesčių apsaugos *contra legem* sąvokos įtvirtina platų lūkesčių teisėtumo suvokimą. Abiejose konstrukcijose vartojamas žodis „teisėtas“ reiškia, kad lūkestis yra vertas teisinio pripažinimo bei *prima facie* – teisinės apsaugos¹¹. Laikantis šios pozicijos, lūkesčio teisėtumas nėra tapatinamas su jo atsiradimo šaltinio teisėtumu, t. y. sprendžiant lūkesčių apsaugos klausimą neapsiribojama vien vertinimu, ar valstybės priimti įsipareigojimai neprieštarauja teisei.

⁶ SCHÖNBERG, S. *Legitimate Expectations in Administrative Law*. Oxford: Oxford University Press, 2000; WOOLF, H., et al. *De Smith's Judicial Review* [elektroninė knyga]. London: Sweet & Maxwell Ltd, 2013; STEELE, I. Substantive legitimate expectations <...>; UNDERWOOD, A. Legitimate Expectation: Current Issues. *Judicial Review* 11, 2006, p. 294–297; FORSYTH, C.; WADE, W. *Administrative Law*. Oxford – New York: Oxford University Press, 2009; THOMAS, R. *Legitimate Expectations and Proportionality in Administrative Law*. Oxford: Hart Publishing, 2000, p. 56–58; FORSYTH, C. Legitimate Expectations Revisited. *Judicial Review*, 2011, Vol. 16, Issue 4, p. 429–439; CRAIG, P. *Administrative Law*. London: Sweet & Maxwell, 2012, p. 701–716; SCHWARZE, J. *European Administrative Law*; CRAIG, P. *EU Administrative Law*. New York: Oxford University Press, 2006, p. 607–654, RAITIO, J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2003, p. 217–240.

⁷ HANNET, S.; BUSCH, L. *Ultra vires* representations and illegitimate expectations; STEELE, I. Substantive legitimate expectations <...>, p. 327; WOOLF, H., et al. *De Smith's Judicial Review*, p. 12–078.

⁸ BLUNDELL, D. *Ultra Vires* Legitimate Expectations; VANDERMAN, Y. *Ultra Vires* Legitimate Expectations <...>.

⁹ Šia sąvoka savo darbuose remiasi J. Schwarze. Tiesa, nagrinėjama teisinė konstrukcija autoriaus siejama su neteisėtų administracinių sprendimų (bendroju požiūriu) atšaukimu Europos Sąjungos teisėje. Vis dėlto, manytina, kad ši sąvoka gali tinkamai įprasminėti bendro pobūdžio (susijusias ne tik su Europos Sąjungos teisės taikymu) situacijas. SCHWARZE, J. *European Administrative Law*, p. 1159, 1171.

¹⁰ Teisėtų lūkesčių apsaugos doktrina pasižymi iš pažiūros panašių sąvokų gausa. Šios doktrinos taikymo kontekste vartojamos sąvokos „viltis“, „interesas“, „paprastas lūkestis“, „pagrįstas lūkestis“ ir kt. Šias sąvokas, *inter alia* straipsnyje paminėtąsias, apibrėžti ir atskirti būtina, be kita ko, siekiant nustatyti teisėtų lūkesčių teisinės apsaugos ribas.

¹¹ STEELE, I. Substantive legitimate expectations <...>, p. 305; WATSON, J. Clarity and ambiguity: a new approach to the test of legitimacy in the law of legitimate expectations. *Legal Studies*, 2010, Vol. 30, No. 4, p. 635; ELLIOT, M. Unlawful representations <...>, p. 80; THOMAS, R. *Legitimate Expectations* <...>, p. 62. Taip pat žr. CRAIG, P. *EU Administrative Law*, p. 614.

Nors lūkesčio teisėtumo vertinimas gali būti reikšmingai susijęs su valstybės įsipareigojimų teisėtumu, tačiau jis nėra lemiamas veiksnys, sprendžiant, ar teisė saugo ir gina atitinkamus asmens lūkesčius. Tokiu būdu teisėtų lūkesčių apsaugos doktrinos taikymo užribyje nelieta lūkesčių, kurie formavosi teisei prieštaraujančių valstybės veiksmų pagrindu.

Būtent ši teisėtų lūkesčių šaltinio samprata užima vis tvirtesnes pozicijas teisės doktrinoje¹². Ši pozicija gali būti grindžiama darant nuorodas ir skirtingas koncepcijas – teisinį saugumą¹³, draudimą piktnaudžiauti valdingais įgaliojimais ir gero administravimo principą¹⁴. *Ultra vires* teisėtų lūkesčių apsaugą taip pat paaiškina būtinybė garantuoti pasitikėjimą valstybe¹⁵. Nesunku pastebėti, kad minėtos koncepcijos teisėtų lūkesčių apsaugos kontekste susipina, tačiau bene geriausiai *contra legem* apsaugą paaiškina teisingumo individo atžvilgiu idėja¹⁶. Kaip pažymi I. Steele, perspektyva, kad valstybės institucija įrodinėja, jog neturėjo įgaliojimų prisiimti tam tikrus įsipareigojimus ir dėl to neturėtų būti šių įsipareigojimų saistoma, atrodo *nepatraukli*. Leisti šiuo pagrindu valstybės institucijai išvengti įsipareigojimų yra neteisinga individo, kuriam suteiktos valstybės garantijos, atžvilgiu¹⁷. Įvardytos teisinės vertybės ir jų apsauga yra tvirtas pagrindas pritarti platesniajai teisėtų lūkesčių apsaugos sampratai, tačiau šiame kontekste taip pat svarbu įvertinti problemas, kurias suponuoja teisėtų lūkesčių apsaugos *contra legem* pripažinimas.

Aptariant nepritartimo *ultra vires* teisėtų lūkesčių apsaugai priežastis, pirmiausia reikia paminėti argumentus, susijusius su pareiga laikytis teisėtumo principo. Valstybės valdžią vykdančios ir kitos valstybės institucijos turi veikti remdamosi teise ir paklusdamos teisei. Ši taisyklė užtikrina administracinių aktų teisėtumą. Todėl pripažinimas, kad veikimas *ultra vires* gali sukelti teisės ginamus padarinius, skatintų tas ribas peržengti ir, be abejo, prieštarautų teisėtumo principui (ir teisinės valstybės principui, kurio fundamentalus aspektas jis yra)¹⁸. Atsakant į šią kritiką, teisės literatūroje pažymima, kad šios bylos paprastai yra susijusios su neatidžiu, o ne tyčiniu įgaliojimų viršijimu¹⁹. Todėl siekis užkirsti kelią institucijos kompetencijai peržengti bus įgyvendintas labai ribotai. Be to, tam tikromis aplinkybėmis visuomenės nauda, taikant *ultra vires* principą, nenusvers naštos, kurią patiria individas. Bet kuriuo atveju, atsižvelgus į tai, kad paprastai valstybės institucijos įsipareigojimus prisiima teisėtai, kiekybiniu požiūriu ši problema nebūtų didelė, o pripažinimas, jog institucijos yra saistomos *ultra vires* įsipareigojimų, greičiau padidintų institucijų atidumą, priimant atitinkamus sprendimus²⁰.

Antra, teigiama, kad *ultra vires* teisėtų lūkesčių apsaugos pripažinimas prieštarauja valdžių padalijimo principui²¹. *Ultra vires* doktrina nubrėžia kiekvienos valstybės valdžios kompetencijos ribas. Jeigu teismai nepaisytų *ultra vires* doktrinos, tai reikštų, kad jie įsiterptų į kitoms valstybės valdžios institucijoms nustatytus įgaliojimus. *Ad hoc* pripažinimas, kad viešąją administraciją saisto teisei prieštaraujantys įsipareigojimai, galėtų užkirsti kelią institucijai įgyvendinti įstatymų leidėjo numatytus įgaliojimus. Teoriniu lygmeniu tai prieštarautų valdžių padalijimo principui ir, be abejo, *ultra vires* doktrinai²². Šį argumentą kaip neįtikinamą atmeta S. Schønberg, pažymėdamas, kad teismai nėra

¹² STEELE, I. Substantive Legitimate Expectations <...>, p. 314; ELLIOT, M. Unlawful Representations <...>, p. 80; CRAIG, P. *Administrative Law*, p. 707–716; SCHØNBERG, S. *Legitimate expectations* <...>, p. 164.

¹³ WOOLF, H., et al. *De Smith's Judicial Review*, p. 12-078; ELLIOT, M. Unlawful Representations <...>, p. 80.

¹⁴ VANDERMAN, Y. *Ultra vires* Legitimate Expectations <...>, p. 86–87.

¹⁵ SCHØNBERG, S. *Legitimate expectations* <...>, p. 164; WOOLF, H., et al. *De Smith's Judicial Review*, p. 12-078.

¹⁶ STEELE, I. Substantive legitimate expectations <...>, p. 312; WOOLF, H., et al. *De Smith's Judicial Review*, p. 12–163. Pažymėtina, kad šis teisėtų lūkesčių apsaugą *contra legem* pagrindžiantis argumentas atitinka teisėtų lūkesčių apsaugos doktrinos principinę paskirtį – užtikrinti individų teisių apsaugą. Šiuo klausimu žr. SCHWARZE, J. *European Administrative Law*, p. 868.

¹⁷ STEELE, I. Substantive legitimate expectations <...>, p. 312.

¹⁸ Šiuo klausimu žr. HANNETT, S.; BUSCH, L. *Ultra vires* representations <...>, p. 733, 738–739.

¹⁹ CRAIG, P. *Administrative Law*, p. 708.

²⁰ SCHØNBERG, S. *Legitimate expectations* <...>, p. 105.

²¹ HANNETT, S.; BUSCH, L. *Ultra vires* representations <...>, p. 734.

²² Ten pat. Taip pat žr. ROBERTS, M. Public Law Representations <...>, p. 120–121.

susirūpinę vien parlamento ketinimų įgyvendinimu. Tinkamas ir geras administravimas, asmens teisių apsauga jau tapo modernios teisminės patikros dalimi²³.

Nepaisant teisės literatūroje išreikštų tam tikrų abejonių dėl teisei prieštaraujančių įsipareigojimų vertinimo, šiame etape mokslininkai sutaria, kad *ultra vires* doktrina nebėra universali priemonė, galinti išspręsti įtampos tarp konkuruojančių vertybių – teisėtumo ir teisėtų lūkesčių apsaugos (teisinio saugumo apskritai) – problemą. Net ir pripažįstant kritiką dėl teisėtų lūkesčių apsaugos *contra legem* iš dalies pagrįsta, taip pat reikia sutikti, kad administracinės klaidos yra gyvenimo faktas²⁴. Todėl profesinę akademinę diskusiją, ar teisei prieštaraujantys įsipareigojimai, kuriais remiantis asmenims formuojasi tam tikri lūkesčiai, gali susaistyti viešąją administraciją, vis dažniau keičia svarstymai, kam iš tiesų turėtų tekti administracinių klaidų našta.

Šiai problemai spręsti teisės literatūroje siūloma naudoti konkuruojančių vertybių pusiausvyros nustatymo (derinimo) testą²⁵. Ši teisės aktų teisėtumo patikros metodologija leidžia įvertinti visas reikšmingas aplinkybes – viešojo intereso svarbą, valstybės priimtų įsipareigojimų pobūdį, *inter alia* jų teisėtumą, suinteresuotų asmenų elgesį (gerą valią), praradimų pobūdį, laikotarpį nuo lūkesčių susiformavimo iki kilusio ginčo, įtaką trečiųjų asmenų teisėms ir teisėtiems interesams bei kitas reikšmingas aplinkybes. Tokiu būdu, remiantis teisėtų lūkesčių apsaugos doktrina, sudaromos prielaidos paskirstyti dėl administracinės klaidos suinteresuoto asmens patiriamus praradimus labai mažomis dalimis visai visuomenei, o tai tam tikrais atvejais bus teisingesnis ir priimtinesnis sprendimas, nei visą našta palikti individui²⁶. Reikia pažymėti, kad konkuruojančių vertybių pusiausvyros nustatymo testas kritikuojamas dėl jo suponuojamo netikrumo, koks bus galutinis rezultatas²⁷. Nei viešojo administravimo subjektai, nei suinteresuoti asmenys negalėtų būti tikri, kada *ultra vires* teisėti lūkesčiai teisės būtų saugomi ir ginami, o kada ne. Kita vertus, teisės literatūroje pažymima, kad šį trūkumą kompensuoja nuspėjamumas ir teisingumas valstybe pasikliovusio individo atžvilgiu²⁸ bei nagrinėjamos patikros metodologijos suponuojamas lankstumas²⁹. Teismui suteikiama diskrecija apsispręsti, kaip, jei apskritai, tokie lūkesčiai turėtų būti apsaugoti. Čia taip pat reikia priminti, kad teisėtų lūkesčių apsaugos doktrina siūlo ne vieną teisinę apsaugos būdą. Teisėtiems lūkesčiams užtikrinti ne visada reikia substancinės apsaugos, t. y. susaistyti administraciją *ultra vires* įsipareigojimais. Teisinga praradimų kompensacija tam tikrais atvejais galėtų būti vertinama kaip tinkamas paneigtų teisėtų lūkesčių gynybos būdas³⁰. Kita vertus, įpareigojimas apsaugoti asmens teisėtus lūkesčius, taikant teisę *contra legem*, turėtų būti taikomas ypač retai, ypatingomis ginčo aplinkybėmis³¹.

²³ SCHÖNBERG, S. *Legitimate expectations* <...>, p. 105–106; taip pat žr. ELLIOT, M. *Unlawful Representations* <...>, p. 80.

²⁴ SCHÖNBERG, S. *Legitimate expectations* <...>, p. 165.

²⁵ CRAIG, P. *Administrative Law*, p. 710–715; ELLIOT, M. *Unlawful Representations* <...>, p. 80; SCHÖNBERG, S. *Legitimate expectations* <...>, p. 106.

²⁶ SCHÖNBERG, S. *Legitimate expectations* <...>, p. 165.

²⁷ HANNETT, S.; BUSCH, L. *Ultra vires representations* <...>, p. 735.

²⁸ SCHÖNBERG, S. *Legitimate expectations* <...>, p. 18, 105.

²⁹ ELLIOT, M. *Unlawful Representations* <...>, p. 79–80.

³⁰ WOOLF, H., et al. *De Smith's Judicial Review*, p. 80; ELLIOT, M. *Unlawful Representations* <...>, p. 73; STEELE, I. *Substantive Legitimate Expectations* <...>, p. 325–326.; VANDERMAN, Y. *Ultra Vires Legitimate Expectations* <...>, p. 97–104; SCHWARZE, J. *European Administrative Law*, p. 1089; 1093. Kaip pažymi C. Forsyth, kompensacija visada yra geresnis pasirinkimas nei manipuliavimas teise, kad du neteisingus dalykus paverstume vienu teisingu (FORSYTH, C.; WADE, W. *Administrative Law*, p. 285). S. Schönberg teigimu, kompensacija yra vertingas teisėtų lūkesčių apsaugos principo komponentas, tačiau ne alternatyva (SCHÖNBERG, S. *Legitimate expectations* <...>, p. 234–236; taip pat žr. CRAIG, P. *Administrative Law*, p. 716).

³¹ Pavyzdžiui, De Smith nurodo, kad tokie atvejai galimi tik tada, kai kalbama apie žmogaus teisių ribojimą, kai asmuo iš tiesų patiria praradimų ir *ultra vires* teisėtų lūkesčių apsauga nepažeidžia kitų suinteresuotų asmenų interesų. WOOLF, H., et al. *De Smith's Judicial Review*, p. 12-079.

Toliau tikslinga glaustai apžvelgti, kiek teisėtų lūkesčių apsauga *contra legem* pripažįstama nacionalinių teismų praktikoje, *inter alia*, kaip joje derinami teisėtų lūkesčių apsaugos ir teisėtumo principų suponuojami imperatyvai.

2. Lūkesčių, kurie kyla iš teisės aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai, apsauga konstitucinėje jurisprudencijoje

Iš nusistovėjusios Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – ir Konstitucinis Teismas) jurisprudencijos matyti, kad lūkesčių, kurie grindžiami įgytomis teisėmis, teisėtumas (arba jų laikymas teisėtais³²), *inter alia* jų apsauga, nėra tapatinami su jų šaltinio teisėtumu, nors ir nuosekliai akcentuojama, kad pagal Konstituciją saugomi ir ginami tik teisėti lūkesčiai, t. y. tokie lūkesčiai, kurie neprieštarauja teisei³³.

Nuostatos dėl teisėtų lūkesčių šaltinio (atsiradimo pagrindo) nuo 2001 m.³⁴ pradėtą formuoti konstitucinę teisėtų lūkesčių apsaugos doktriną papildė gana anksti – 2003 metais. Konstitucinis Teismas 2003 m. kovo 4 d. nutarime³⁵ konstatavo, kad pagal Konstituciją yra saugomi ir ginami ne visi iš bet kurio įstatymo ar kito teisės akto kylantys lūkesčiai, bet tik tie, kurie kyla iš pačios Konstitucijos ar iš įstatymų bei kitų teisės aktų, neprieštaraujančių Konstitucijai. Tik tokie lūkesčiai gali būti laikomi teisėtais, tik tokie teisėti lūkesčiai yra saugomi ir ginami Konstitucijos.

Šią poziciją Konstitucinis Teismas netrukus sušvelnino – 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime pripažinta, kad ypatingais atvejais valstybės ginami ir saugomi ir tokie lūkesčiai, kurie kyla iš teisės aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai. Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad „gali susidaryti tokios faktinės situacijos, kai asmuo, atitinkantis teisės aktuose nustatytas sąlygas, pagal šiuos teisės aktus įgijo tam tikras teises ir dėl to jam atsirado lūkesčiai, kuriuos šis asmuo šių teisės aktų galiojimo metu galėjo pagrįstai laikyti teisėtais, taigi pagrįstai galėjo tikėtis, kad, jeigu jis paklus teisei, vykdys įstatymų reikalavimus, jo lūkesčiai valstybės bus laikomi teisėtais ir bus valstybės ginami ir saugomi.

³² Atkreiptinas dėmesys, kad Konstitucinis Teismas, kalbėdamas apie lūkesčius, kurių kyla iš vėliau Konstitucijai prieštaraujančių pripažintų teisės aktų, vengia vartoti sąvoką „teisėti lūkesčiai“ ir juos paprastai įvardija „atitinkamais lūkesčiais“ (žr., pvz., Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 181-6708, 2004, Nr.: 186). Tačiau tai nepaneigia teiginio, kad ypatingais atvejais šie lūkesčiai implicitiškai yra pripažįstami teisėtais ir teisės yra saugomi bei ginami.

³³ Žr., pvz., Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2013 m. gegužės 30 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 8 straipsnio, 15 straipsnio 2 punkto (1999 m. gegužės 13 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 58-2930; Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 30 straipsnio (2005 m. gegužės 19 d. redakcija), 32 straipsnio 4 dalies (2005 m. gegužės 19 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 106-4434.

³⁴ Nors pirmą kartą sąvoka „teisėti lūkesčiai“ Konstitucinio Teismo pavartota 2000 m. gegužės 18 d. nutarime, teisės literatūroje pirmuoju bandymu konstitucinėje jurisprudencijoje įtvirtinti teisėtų lūkesčių apsaugos principą pripažįstamas Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas. ŠILEIKIS, E. Teisėtų lūkesčių principas <...>, p. 241; PRANEVIČIENĖ, B. Teisėtų lūkesčių principo esmė <...>, p. 219.

³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2003 m. kovo 4 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsnio (1993 m. sausio 12 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies bei šios dalies 5 punkto, 15, 20 ir 21 straipsnių (2002 m. sausio 15 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 2, 4, 5 ir 6 punktų, šio straipsnio 2 ir 4 dalių, 16 straipsnio 10 dalies, 20 straipsnio (2002 m. spalio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. sausio 17 d. nutarimo Nr. 27 „Dėl gyvenamųjų namų, būtinų valstybės reikmėms, išpirkimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsniui (1993 m. sausio 12 d. redakcija). *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 24-1004.

Tokius lūkesčius gali sukelti net ir tie teisės aktai, kurie vėliau buvo Konstitucijos ir įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai <...>³⁶. Šiame nutarime taip pat pripažinta, kad, įgyvendinus iš vėliau Konstitucijai prieštaraujančiu pripažinto teisės akto kilusias įgytas teises, valstybės teisinės apsaugos pagrindai gali tikėtis ir kiti suinteresuoti asmenys. Kada ir kuriu mastu iš vėliau Konstitucijai prieštaraujančių teisės aktų kilusios įgytos teisės bus saugomos, priklauso nuo konkuruojančių vertybių pusiausvyros nustatymo³⁷. Tačiau apžvelgiamame nutarime ypač pabrėžta, kad tokie atvejai yra susiję su situacijomis, kai tarp tokių lūkesčių atsiradimo ir atitinkamų teisės aktų pripažinimo prieštaraujančiais Konstitucijai gali būti praėjęs ilgas laikas.

Šių nuostatų kontekste reikia atkreipti dėmesį, kad konstitucinėje jurisprudencijoje įtvirtintas teorinis pagrindas saugoti lūkesčius, kurių kyla iš Konstitucijai prieštaraujančių teisės aktų, taikytinas ribotai. Apie lūkesčių, kurių šaltinis prieštarauja teisei, laikymą teisėtais galima kalbėti tik jau įgytų teisių atžvilgiu. Lūkesčių, kurių šaltinis prieštarauja teisei, teisėtumu pagrindai gali remtis tik asmenys, kurie pagal įstatymą įgijo tam tikras teises, ir turi teisę pagrįstai tikėtis, kad šios teisės nustatytą laiką bus išlaikytos ir įgyvendinamos. O „laukiamų“ subjektinių teisių (teisių, kurias tikimasi įgyti) apsauga į apžvelgiamų doktrininį nuostatų taikymo sritį nepatenka. Nors teisės moksle atkreipiamas dėmesys, kad teisėtų lūkesčių apsauga ir įgytų teisių apsauga yra skirtingos koncepcijos³⁸, Konstitucinis Teismas nuosekliai pabrėžia, jog teisėtų lūkesčių apsaugos principas reiškia įgytų teisių apsaugą, o įgytos teisės yra vienas iš teisėtų lūkesčių apsaugos principo elementų³⁹. Turint omenyje šias nuostatas, dėsninga, kad teisėtų lūkesčių apsauga *contra legem* taip pat pripažįstama tik dėl teisėtų lūkesčių naudotis jau įgytomis teisėmis.

Reikia pažymėti, kad Konstituciniam Teismui nustačius gana siaurą (siejamą tik su ypatingais atvejais) teisėtų lūkesčių apsaugos *contra legem* taikymo sritį, be kita ko, užtikrinama Lietuvos Respublikos Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalies bei Konstitucinio Teismo įstatymo 72 straipsnio 1 dalies nuostatų suponuojama taisyklė, kad nuo Konstitucinio Teismo nutarimo oficialaus paskelbimo dienos *paprastai* negali būti įgyvendinamos asmenų teisės, įgytos pagal Konstitucijai prieštaraujančiais pripažintus teisės aktus⁴⁰.

Nagrinėjant teisėtų lūkesčių, grindžiamų antikonstituciniais pripažintais teisės aktais, apsaugos ypatumus, verta atidžiau pažvelgti, kaip šios doktrininės nuostatos matomos iš konkrečių konstitucinės jurisprudencijos pavyzdžių.

Iš konstitucinės jurisprudencijos matyti, kad asmenų teisėtų lūkesčių apsauga ir vėliau teisei prieštaraujančiu pripažintu būdu įgytų teisių apsauga buvo siejama su atitinkamos subjektinės teisės praktiniu įgyvendinimu, t. y. tam tikro administracinio sprendimo priėmimu ir jo įvykdymu. Pavyzdžiui,

³⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas.

³⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas: „<...> kiekvienu atveju būtina išsiaiškinti, ar neapsaugojus ir neapgynus šių įgytų teisių nebus pažeistos kitos Konstitucijos saugomos vertybės, ar nebus pažeista Konstitucijoje įtvirtintų, jos ginamų ir saugomų vertybių pusiausvyra.“; „<...> Konstitucija apskritai neužkerta kelio tam tikrais ypatingais atvejais saugoti bei ginti ir tokias asmens įgytas teises, kylančias iš teisės aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai <...>, kurių neapgynus ir neapsaugojus šis asmuo, kiti asmenys, visuomenė arba valstybė patirtų didesnę žalą, negu toji, kurią šis asmuo, kiti asmenys, visuomenė arba valstybė patirtų, jeigu minėtos teisės būtų visiškai arba iš dalies apsaugotos ir apgintos.“

³⁸ AUBY, J.-B.; DERO-BUGNY, D. Les principes de sécurité juridique et de confiance légitime. Iš *Droit administratif européen*. Sudarytojai J.-B. Auby ir J. Duheil de la Rochère. Bruxelles: Bruylant, 2007, p. 485; SCHWARZE, J. *European Administrative Law*, p. 1132; THOMAS, R. *Legitimate expectations* <...>, p. 45–46.

³⁹ Žr., pvz., Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas.

⁴⁰ Šiuo klausimu žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2008 m. liepos 4 d. sprendimas Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 5 straipsnio 2 dalies. 1 punkto (2002 m. balandžio 2 d. redakcija), 16 straipsnio 7 dalies (1999 m. gegužės 13 d., 2001 m. gruodžio 11 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ išaiškinimo. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 78-3080.

Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarime⁴¹ konstatuota, kad, pripažinus tam tikrą Piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo nuostatą antikonstitucine, nėra pagrindo peržiūrėti šia nuostata remiantis jau priimtus ir įvykdytus sprendimus perduoti nuosavybėn valstybiniuose parkuose ar valstybiniuose draustiniuose esančią žemę. Kita vertus, tam tikros administracinės procedūros pradžia dar nereiškia, kad asmuo veiksmingai gali remtis įgytų teisių, *inter alia* teisėtų lūkesčių, apsauga. Šiuo aspektu paminėtinas Konstitucinio Teismo 2010 m. liepos 2 d. sprendimas, kuriame išaiškinta, jog Konstitucija nesaugo ir negina asmenų, apdovanotų Vyčio Kryžiaus ordinu ir Vyčio Kryžiumi, teisės į neatlygintinai suteikiamą vieną žemės sklypą individualiai statybai įgyvendinimo, kuris dėl vienokių ar kitokių priežasčių *nebuvo baigtas* iki Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 12 d. nutarimo, pripažinusio tokią teisę prieštaraujančia Konstitucijai, įsigaliojimo⁴². Šiame kontekste reikia pabrėžti, kad priežastys, dėl kurių atitinkama teisė nebuvo įgyvendinta, didelės reikšmės neturi. Taigi net ir tais atvejais, kai pagal galiojusius teisės aktus nustatyta tvarka pradėtos atitinkamos administracinės procedūros, kurios negalėjo būti užbaigtos dėl nuo suinteresuoto asmens valios nepriklausiusių priežasčių (pvz., kompetentingų valstybės institucijų vilkinimo atlikti tam tikrus veiksmus ir pan.), asmuo remtis įgytų teisių apsaugos doktrina ir su ja susijusiais teisėtais lūkesčiais neturi teisinio pagrindo.

Šiame kontekste taip pat paminėtinas Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas⁴³. Šioje konstitucinės justicijos byloje Teismas pripažino, kad valstybė, leisdama vykdyti teisės magistro programas, kurios negali būti vykdomos pagal įstatymų leidėjo priimtus įstatymus, studijas pagal šias programas baigusiems asmenims sukuria tam tikrus lūkesčius. Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad ir kokias teisės krypties studijas, kurias baigus įgyjamas teisės magistro kvalifikacinis laipsnis, asmenys būtų baigę, jų įgytas teisės magistro kvalifikacinis laipsnis negali būti kvestionuojamas. Tokių asmenų lūkesčiai, atsiradę *inter alia* dėl valstybės veiklos, neturi būti ignoruojami, o kilę ginčai turi būti sprendžiami paisant teisės ir teisingumo.

Nagrinėjamu klausimu aktualios ir tos konstitucinės justicijos bylos, kuriose teisėtų lūkesčių ir įgytų teisių, grindžiamų antikonstitucinėmis pripažintų įstatymų nuostatomis, apsauga buvo pripažinta implicitiškai⁴⁴. Šiuo aspektu paminėtinas Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas⁴⁵. Teismas, nusprendęs, kad dvigubą pilietybę turintys asmenys, kandidatuojantys į Seimą, privalo atsi-

⁴¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2007 m. liepos 5 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 5 straipsnio 2 dalies 1 punkto (2002 m. balandžio 2 d. redakcija), 16 straipsnio 7 dalies (1999 m. gegužės 13 d., 2001 m. gruodžio 11 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 76-3018.

⁴² Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2010 m. liepos 2 d. sprendimas dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 12 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo 7 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 straipsnio ir Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo 7 straipsnio (2002 m. lapkričio 5 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ nuostatos išaiškinimo. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 80-4181.

⁴³ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2008 m. vasario 20 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. spalio 4 d. nutarimu Nr. 1568 „Dėl kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, patvirtinimo“ patvirtintų kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, atitikties Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 51 straipsnio 1 daliai (2002 m. sausio 24 d., 2004 m. gegužės 18 d., 2006 m. birželio 1 d. redakcijos), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo įstatymo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 5 straipsnio 1 daliai. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 23-852.

⁴⁴ Šiose bylose Konstitucinis Teismas nei teisėtų lūkesčių apsaugos, nei įgytų teisių apsaugos doktrinomis tiesiogiai nesirėmė, tačiau nuostatos dėl priimtų nutarimų sukeliamų teisinių padarinių yra pagrindas šias bylas priskirti minėtų doktrinų taikymo sričiai.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 38 straipsnio 4 dalies ir Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 36 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 100-2791.

sakyti užsienio valstybės pilietybės, be kita ko, pažymėjo, kad tokių asmenų, išrinktų Seimo nariais pagal tuo metu galiojusius rinkimų įstatymus, mandatai yra legitimūs. Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarime⁴⁶ taip pat pabrėžta, kad nors prieštaraujančiomis Konstitucijai pripažintos tam tikros Pilietybės įstatymo nuostatos, reguliuojančios dvigubą pilietybę, tai negali būti pagrindu kvestionuoti asmenų, įgijusių Lietuvos Respublikos pilietybę ir neatsisakiusių kitos pilietybės, teises; tokie asmenys ir toliau yra Lietuvos Respublikos piliečiai.

Apibendrinant pateiktus konstitucinės jurisprudencijos pavyzdžius matyti, kad asmuo, kuris tam tikrą teisę įgyja vėliau Konstitucijai prieštaraujanti pripažintos teisės normos pagrindu, veiksmingai remtis teisėtų lūkesčių ir įgytų teisių apsaugos doktrina gali iš esmės tada, kai subjektyvi teisė yra galutinai nustatyta ir teisiniai santykiai yra užbaigti, t. y. yra priimtas ir įgyvendintas tam tikras galutinis⁴⁷ administracinis sprendimas. Tuo metu antikonstitucinio teisės akto pagrindu pradėtos, tačiau nebaigtos įgyvendinti subjektinės teisės gali būti saugomos tik teisei neprieštaraujančiu būdu⁴⁸.

3. Lūkesčių, prieštaraujančių teisei, apsauga Lietuvos ordinarinių teismų praktikoje

Šioje straipsnio dalyje nagrinėjama, kaip lūkesčių teisėtumo elementas aiškinamas galutinės instancijos teismų – Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo – praktikoje. Pažymėtina, kad daugiausia dėmesio skiriama administracinių teismų praktikai. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika apžvelgiama tik tiek, kiek ji atskleidžia ginčų dėl viešojo intereso gynimo, kuriuose susipina tiek administraciniai, tiek civiliniai teisiniai santykiai, nagrinėjimo ypatumus.

3.1. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje⁴⁹ ne kartą konstatuota, kad asmuo gali turėti teisėtų lūkesčių tik dėl teisėtai įgytų teisių ir teisėtų interesų⁵⁰. Pabrėžia, kad teisėtų lūkesčių principo esmė – asmens teisėtai įgytų teisių apsauga. Pavyzdžiui, administracinėje byloje Nr. A858-59/2012 pabrėžta, kad teisėtų lūkesčių principas siejamas su poreikiu užtikrinti teisių, kurios įgytos pagal galiojančią teisinę reguliavimą, o ne apskritai bet kokių (t. y. ir neteisėtų) viešojo administravimo subjektų veiksmų pagrindu, apsaugą⁵¹. Ši teismo pozicija paprastai grindžiama bendroju teisės principu, kad

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas Dėl teisės aktų, reguliuojančių Lietuvos Respublikos pilietybės santykius, nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 123-4650.

⁴⁷ Žodis „galutinis“ šiame kontekste vartojamas plačiąja reikšme ir pabrėžia atitinkamos administracinės procedūros pabaigą, t. y. nebeturi būti priimtas joks tolesnis sprendimas daugiapakopėje administracinėje procedūroje.

⁴⁸ Šiuo aspektu reikia pabrėžti, kad teisėtų lūkesčių apsauga nereiškia, kad turi būti sudaromos sąlygos suinteresuotiems asmenims pabaigti įgyvendinti teises antikonstituciniu pripažintu būdu. Kita vertus, teisėtų lūkesčių apsauga tam tikrais atvejais gali suponuoti reikalavimą suteikti alternatyvias apsaugos formas. Šiuo klausimu taip pat žr. ŠILEIKIS, E. Teisėtų lūkesčių principas <...>, p. 244.

⁴⁹ Siekiant tyrimo koncentruotumo ir nuoseklumo, šios straipsnio dalies objektas yra teisėtų lūkesčių, grindžiamų individualiais administraciniais sprendimais, analizė. Šioje dalyje nebus nagrinėjami klausimai, susiję su Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo vykdoma norminių administracinių aktų patikra. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika šioje srityje kol kas nėra pakankama (šiuo klausimu aktualus tik vienas sprendimas: Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo išplėstinė teisėjų kolegija. 2013 m. birželio 18 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I261-16/2013).

⁵⁰ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2012 m. rugsėjo 10 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A602-2317/2012; 2012 m. spalio 4 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A438-2353/2012; 2012 m. gruodžio 18 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A552-3164/2012.

⁵¹ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2012 m. sausio 19 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A858-59/2012.

iš neteisės negali atsirasti teisė (lot. *ex injuria ius non oritur*). Remdamasis šia nuostata, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas nuosekliai pabrėžia asmens lūkesčių šaltinio teisėtumo svarbą. Šiuo aspektu Teismas yra pažymėjęs, kad „niekas negali savo reikalavimų grįsti teisėtų lūkesčių principu, nes teisėti lūkesčiai iš neteisės nekyla“⁵²; kad „teisėti lūkesčiai <...> gali būti ginami, jei jie yra kilę iš teisėto pagrindo“⁵³; o „nustačius, jog ginčijami teisės aktai buvo priimti pažeidžiant imperatyvias aukštesnės galios teisės aktų normas, nėra pagrindo teigti, kad neteisėtų sprendimų pagrindu gali suiformuoti teisėti lūkesčiai“⁵⁴.

Šių Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo suformuotų doktrinių nuostatų taikymas aktualiausias teritorijų planavimo ir statybos srityse. Iš apžvelgiamoje srityje spęstų administracinių bylų matyti, kad teisės aktų reikalavimų nesilaikymas dažniausiai užkerta kelią veiksmingai remtis teisėtų lūkesčių apsaugos principu. Pavyzdžiui, administracinėje byloje Nr. A525-1239/2009 teisėjų kolegija konstatavo, kad, nustačius, jog padarytas pažeidimas, dėl kurio buvo patvirtintas teisės aktų reikalavimų neatitinkantis projektavimo sąlygų sąvadas, negalėjo atsirasti pareiškėjų teisėtų lūkesčių gauti statybos leidimą⁵⁵. Juolab nepripažįstama, kad teisėtų lūkesčių apsaugos doktrina gali remtis tie asmenys, kurie patys nesilaikė imperatyvių įstatymų normų⁵⁶. Suinteresuoti asmenys paprastai taip pat negali turėti teisėtų lūkesčių įgyvendinti įgytas teisės tokiu būdu, kuris prieštarauja galiojantiems teisės aktams. Šiuo aspektu paminėtina administracinė byla Nr. A556-1048/2010. Teismas, pažymėjęs, kad įstatymų leidejas imperatyviai draudė miškų ūkio paskirties žemėje statyti kitokius statinius nei medienos sandėliai ar kitokie su mišku susiję įrenginiai, pabrėžė, kad tretieji suinteresuoti asmenys jokio teisėto lūkesčio į gyvenamosios paskirties pastatų statybą miškų ūkio paskirties žemėje negalėjo turėti⁵⁷. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas taip pat laikosi pozicijos, kad asmuo negali turėti teisėtų lūkesčių, jog nebus taikomos tam tikros teisės aktų nuostatos, reaguojant į teisės pažeidimą. Šiam aspektui iliustruoti tinkama administracinė byla Nr. A525-705/2010. Teisėjų kolegija, nustačiusi, kad nagrinėtu atveju buvo atlikti savavališkos statybos darbai, pabrėžė, jog, teisės aktams įtvirtinus konkrečią tokių savavališkos statybos padarinių pašalinimo tvarką, asmenims, atlikusiems statybos darbus, negalėjo atsirasti teisėtų lūkesčių, kad savavališkos statybos padariniai nebus šalinami arba bus šalinami kitokia nei nustatytoji tvarka⁵⁸.

Vis dėlto administracinių teismų praktikoje suformuota nuostata, kad neteisėtų aktų pagrindu negali atsirasti teisėtų lūkesčių, turi taikymo išimčių. Tokios išimtys daugiausia susijusios su ginčiais dėl viešojo intereso gynimo nuosavybės teisių atkūrimo srityje. Šiuo klausimu *locus classicus* galima pripažinti 2008 m. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimą administracinėje byloje Nr. A575-1576/2008⁵⁹. Apžvelgiamoje byloje susiklostė ypatinga situacija. Prokuroras, ginan-

⁵² Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. *Sprendimas administracinėje byloje Nr. A602-2317/2012; Sprendimas administracinėje byloje Nr. A438-2353/2012; Nutartis administracinėje byloje Nr. A552-3164/2012.*

⁵³ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2008 m. spalio 3 d. *nutartis administracinėje byloje Nr. A261-1675/2008.*

⁵⁴ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2011 m. vasario 14 d. *nutartis administracinėje byloje Nr. A858-279/2011; taip pat žr. 2010 m. vasario 22 d. sprendimą administracinėje byloje Nr. A525-361/2010.*

⁵⁵ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2009 m. spalio 19 d. *sprendimas administracinėje byloje Nr. A525-1239/2009; taip pat žr. 2011 m. vasario 15 d. sprendimą administracinėje byloje Nr. A556-112/2011.*

⁵⁶ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2009 m. balandžio 16 d. *nutartis administracinėje byloje Nr. A822-549/2009.*

⁵⁷ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2010 m. gruodžio 9 d. *nutartis administracinėje byloje Nr. A556-1048/2010; taip pat žr. 2010 m. gruodžio 6 d. nutartį administracinėje byloje Nr. A525-1127/2010; 2010 m. balandžio 1 d. nutartį administracinėje byloje Nr. A822-441/2010.*

⁵⁸ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2010 m. gegužės 24 d. *nutartis administracinėje byloje Nr. A525-705/2010.*

⁵⁹ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2008 m. rugsėjo 26 d. *nutartis administracinėje byloje Nr. A575-1576/2008.*

tis viešąjį interesą, prašė teismo panaikinti teisės aktus, kuriais trečiajam suinteresuotam asmeniui 1994 m. buvo leista iš valstybės įsigyti 3 ha asmeninio ūkio žemės sklypą. Šis prašymas pateiktas, kai po daugiau nei dešimtmečio (2007 m.) paaiškėjo, kad privatus asmuo sklypo įsigijimo metu neatitiko teisės aktų reikalavimų. Šiomis aplinkybėmis teisėjų kolegija pažymėjo, kad dėl netinkamo valdžios institucijų darbo – neaiškaus asmeninio ūkio žemės suteikimo reguliavimo, netinkamos teisės aktų įgyvendinimo praktikos, privačiam asmeniui, kurio sąžiningumu nebuvo pagrindo abejoti, buvo leista įsigyti ginčo žemę ir ja naudotasi 14 metų. Teisėjų kolegijos vertinimu, panaikinus ginčijamus valdžios sprendimus ir atkūrus buvusią padėtį, būtų paneigtos šio asmens subjektyvios teisės į teisinį tikrumą ir teisinį saugumą, teisėtą lūkesčių apsaugą. Reikia pažymėti, kad šiam sprendimui (*inter alia* pripažinti, kad tam tikrais atvejais teisė saugo tokius asmens lūkesčius, kurie susiformavo teisei prieštaraujančiu būdu) reikšmingą įtaką padarė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika. Šį teiginį pagrindžia tiek tiesioginės Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nuorodos į oficialiąją konstitucinę jurisprudenciją, tiek joje suformuotoms doktrininėms nuostatoms artimos teisinės formuliuotės, kuriomis teisėjų kolegija grindė privataus asmens teisių apsaugą. Šioje byloje Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, atsižvelgdamas į Konstitucinio Teismo doktriną, Konstitucijoje įtvirtintus teisingumo principą ir konstitucinių vertybių pusiausvyros imperatyvą, konstitucinius teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, įgytų teisių apsaugos reikalavimus, padarė išvadą, kad ypatingais atvejais galima saugoti bei ginti ir tokias teisei paklususias, įstatymų reikalavimų besilaikiusias, valstybėje ir jos teise pasitikėjusio asmens įgytas teises, kylančias iš valdžios individualių teisės aktų, nors ir valdžios institucijos priimtų pažeidžiant teisės normas, kurių neapgynus ir neapsaugojus, šis asmuo, kiti asmenys, visuomenė arba valstybėje patirtų didesnę žalą, negu toji, kurią šis asmuo, kiti asmenys, visuomenė arba valstybėje patirtų, jeigu minėtos teisės nebūtų visiškai arba iš dalies apsaugotos ir apgintos. Teismas pabrėžė, kad valdžios institucijų priimtų sprendimų pagrindu suinteresuotas asmuo gavęs žemę, už ją sumokėjęs ir itin didelį laiko tarpą žemę valdęs, įgijo teisėtą lūkestį, kad jo įgytos teisės bus valdžios pripažįstamos ir ginamos.

Reikia pažymėti, kad nors apžvelgoje byloje viešuoju interesu teismas pripažino būtinybę užtikrinti, kad valdžios institucijos laikytųsi teisės normų, taigi nebuvo duomenų apie visuomenei ar kitiems asmenims padarytą tiesioginę žalą (pvz., saugomoms teritorijoms), šio subjektyvių teisių teisinės gynybos modelio taikymo sritis pamažu buvo plečiama. Pavyzdžiui, administracinėje byloje Nr. A438-2281/2011⁶⁰ teisėjų kolegija, įvertinusi, kad nuosavybės teisės, perduodant valstybinės reikšmės mišką, sąžiningam turto įgijėjui atkurtos dar 1998 m., nusprendė, jog nagrinėtu atveju svarbiau užtikrinti teisinių santykių stabilumą nuosavybės teisių atkūrimo srityje nei patenkinti prašymą dėl viešojo intereso gynimo. Kitoje administracinėje byloje Nr. A556-1517/2012⁶¹ nagrinėtas prokuroro, ginančio viešąjį interesą, prašymas panaikinti viešojo administravimo subjektų 1999, 2000 metais priimtus teisės aktus, nulėmusius statinių rekonstravimą Neringoje. Byloje nustatyta, kad kaip tretieji suinteresuoti asmenys į procesą iš viso įtraukti 99 asmenys, kurių sąžiningumu abejoti nebuvo pagrindo. Teismas pabrėžė, kad, panaikinus skundžiamus teisės aktus, būtų paveikti visų jų interesai. Teismo vertinimu, labiau tikėtina, kad šie asmenys inicijuotų teismo procesus dėl žalos atlyginimo iš valstybės ar / ir savivaldybės, pateiktų kitokio pobūdžio reikalavimų, kuriais būtų siekiama satisfakcijos dėl patirtų nepatogumų. Dėl išdėstytų priežasčių konstatuota, kad prioritetas turi būti teikiamas asmens teisių ir teisėtą interesų apsaugai, teisėtiems lūkesčiams, o ne viešajam interesui.

Kaip matyti iš pateiktų teismų praktikos pavyzdžių, individams palankų teisinį rezultatą iš dalies lemia tai, kad apžvelgiamais atvejais buvo kvestionuojami jau baigti teisiniai santykiai. Asmuo, kurio

⁶⁰ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2011 m. rugsėjo 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A438-2281/2011.

⁶¹ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2012 m. balandžio 30 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A556-1517/2012.

teisėtus lūkesčius naudotis įgyta nuosavybe valstybė implicitiškai ar formaliai pripažįsta pakankamai ilgą laiką, pagrįstai gali tikėtis, kad šie lūkesčiai valstybės bus saugomi ir ginami. Vis dėlto pakankamai ilgo laiko kategorija administracinių teismų praktikoje nėra taikoma visiškai nuosekliai⁶². Konkrečių teismų praktikos pavyzdžių analizė suponuoja mintį, kad tam tikru atskaitos tašku pripažįstamas dešimties metų laikotarpis⁶³. Atsižvelgus į tai, suinteresuotiems asmenims daug sunkiau pagrįsti savo reikalavimus dėl teisėtų lūkesčių apsaugos, kai vėliau neteisėtu pripažintu pagrindu įgyta nuosavybė jie naudojami sąlygiškai neilgai⁶⁴. Kita aplinkybė, su kuria siejama teisėtų lūkesčių apsauga *contra legem* administracinių teismų praktikoje, yra asmens, turinčio lūkesčių, gera valia⁶⁵. Greta to, vertinamas valstybės institucijų elgesio modelis⁶⁶, viešojo intereso pobūdis⁶⁷, teisės aktų neteisėtumo pobūdis⁶⁸ ir kitos reikšmingos aplinkybės. Visada tai, kad apžvelgiamais atvejais Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo atliekama analizė neapsiriboja lūkesčių pagrindo vertinimu ir ieškoma konkuruojančių vertybių pusiausvyros, yra pakankamas pagrindas daryti išvadą, kad šio teismo praktikoje lūkesčių šaltinio teisėtumas nėra tapatinamas su lūkesčių teisėtumu.

Teisėtų lūkesčių apsauga gali būti užtikrinama ne tik suteikiant substancinę teisėtų lūkesčių apsaugą, bet ir kitais būdais – teisingai atlyginant už patirtus praradimus. Kompensacinis teisėtų lūkesčių apsaugos būdas administracinių teismų praktikoje dažniausiai taikomas tada, kai, paaiškėjus tam tikriems teisės aktų pažeidimams, suinteresuoti asmenys nespėja įgyvendinti teisėtų lūkesčių įgyti tam tikras teises. Šiuo aspektu paminėtinas Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo išplėstinės teisėjų kolegijos sprendimas administracinėje byloje Nr. A62-1119/2011⁶⁹. Šioje byloje pareiškėjas, investicinę veiklą vykdžiusi bendrovė, be kita ko, remdamasis teisėtų lūkesčių apsaugos principu, prašė atlyginti turtinę žalą, kilusią dėl teritorijų planavimo dokumentų panaikinimo. Byloje nustatyta, kad pareiškėjui, dėl kurio teritorijų planavimo institucijos priėmė keletą palankių, tačiau tarpinių administracinių sprendimų, galiausiai buvo atsisakyta išduoti statybos leidimą. Statybos leidimas nebuvo išduotas, remiantis įstatyme nustatyto draudimu vykdyti statybas vertingose teritorijose. Šiomis aplin-

⁶² Pavyzdžiui, minėtoje administracinėje byloje Nr. A858-279/2011 teisėjų kolegija atmetė suinteresuoto asmens argumentą, kad nuo ginčijamų teisės aktų priėmimo 2000 m. yra praėję daug laiko, todėl turėtų būti vadovaujama teisėtų lūkesčių apsaugos principu. Be to, vienais atvejais praėjęs laikotarpis siejamas su bendroju 10 metų ieškinio senaties terminu (Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. *Nutartis administracinėje byloje Nr. A858-59/2012*), kitais atvejais – su terminu nuo ginčijamų aktų priėmimo iki teismo nagrinėjimo dienos (Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. *2012 m. sausio 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A261-129/2012*) ar su terminu iki galutinio ginčo sprendimo priėmimo ateityje (Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. *2011 m. balandžio 22 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A556-194/2011*).

⁶³ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. *Nutartis administracinėje byloje Nr. A261-129/2012*; *2012 m. spalio 11 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A552-2758/2012*.

⁶⁴ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. *2012 m. gegužės 21 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A520-315/2012*; *2012 m. birželio 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A858-1610/2012*; *2013 m. balandžio 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A261-559/2013*; *2013 m. kovo 28 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A261-499/2013*.

⁶⁵ Gera valia paprastai siejama su žinojimu ir galėjimu numatyti, kad tam tikri valstybės priimti administraciniai aktai yra neteisėti. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. *2010 m. kovo 26 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A502-403/2010*; *Nutartis administracinėje byloje Nr. A525-1127/2010*; *Nutartis administracinėje byloje Nr. A858-279/2011*.

⁶⁶ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. *2009 m. sausio 21 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A556-782/2009*.

⁶⁷ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. *Nutartis administracinėje byloje Nr. A858-279/2011*.

⁶⁸ Šiuo aspektu būtina paminėti Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo išplėstinės teisėjų kolegijos *2014 m. gegužės 2 d. nutartį administracinėje byloje Nr. A858-1360/2014*. Išplėstinė teisėjų kolegija, atsižvelgusi į nuosavybės teisių atkūrimo procedūros metu padarytų klaidų akivaizdumą (privatiems asmenims nuosavybės teisės atkurtos ir akivaizdžiai didesnį žemės plotą, nei jie turėjo teisę pretenduoti), konstatavo, kad nuosavybės teisės atkūrusių asmenų lūkesčių negalima traktuoti kaip teisėtų. Pažymėtina ir tai, kad galiausiai šių asmenų nuosavybės teisės iš dalies vis tiek buvo apgintos, nusprendus, kad būtina užtikrinti teisinių santykių stabilumą (privatūs asmenys ginčo žemės sklypais naudojo 16 metų).

⁶⁹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo išplėstinė teisėjų kolegija. *2011 m. gruodžio 15 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A62-1119/2011*.

kybėmis išplėstinė teisėjų kolegija nusprendė, kad į inicijuotą teritorijų planavimo procesą investuotos lėšos, kurios, panaikinus teritorijų planavimo dokumentus, nedavė lauktos grąžos, gali būti pripažintos sąžiningo asmens patirta atlygintine žala. Teismas pabrėžė, kad toks įstatymų aiškinimas, jog valstybės ir savivaldybių institucijos gali elgtis neteisėtai ir už tai visiškai neatsakyti, nurodant, jog visą riziką už tai turi prisiimti suinteresuotas (privatus) asmuo, formuotų visuomenėje visiško nepasitikėjimo valstybe mentalitetą, taip pat sudarytų prielaidas valstybės ar savivaldybės institucijoms ir jų pareigūnams elgtis neatsakingai.

Kompensacinio teisėtų lūkesčių apsaugos būdo taikymo srityje paminėtinos ir nuosavybės teisių atkūrimo bylos. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, nustatęs tam tikrus teisės aktų pažeidimus administracinės procedūros dėl nuosavybės teisių atkūrimo metu, ne kartą yra pažymėjęs, kad, panaikinus tam tikrus ginčijamus aktus, suinteresuoti asmenys turi teisę reikalauti atlyginti žalą teisės aktų nustatyta tvarka, jei tokią žalą jiems sukėlė ginčijamų aktų dalies panaikinimas⁷⁰. Šia galimybe suinteresuoti asmenys veiksmingai naudojasi. Pavyzdžiui, administracinėje byloje Nr. A575-2188/2011⁷¹ teisėjų kolegija nustatė, kad Vilniaus apskrities viršininkas neteisėtai, nesivadovaudamas tuo metu galiojančiais teisės aktais, 2004 m. įrašė pareiškėją į piliečių, pageidaujančių žemės sklypų individualiai statybai ar kitai paskirčiai Trakų mieste, sąrašą. Atsakovas tik praėjus daugiau nei penkeriems metams šią klaidą ištaisė. Šiomis aplinkybėmis teisėjų kolegija nusprendė pareiškėjui iš valstybės priteisti atitinkamą neturtinės žalos atlyginimą.

Apibendrinant administracinių teismų praktiką šioje srityje, reikia išskirti svarbų teisėtų lūkesčių apsaugos *contra legem* taikymo šių teismų praktikoje savitumą. Teisėtų lūkesčių apsauga *contra legem* administracinių teismų praktikoje nėra siejama vien su įgytomis subjektinėmis teisėmis ir jų įgyvendinimu. Teisėtų lūkesčių apsaugos doktrina taip pat veiksmingai gali remtis asmuo, kuris pagrįstai tikisi tam tikras teises įgyti ir įgyvendinti ateityje. Nors šiais atvejais administracinių teismų praktika nepatvirtina substancinės teisėtų lūkesčių apsaugos *contra legem* galimybes, tačiau kompensacinis nepateisintų teisėtų lūkesčių apsaugos modelis yra ne mažiau reikšminga nagrinėjamos doktrinos taikymo *contra legem* išraiška.

3.2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje teisėtų lūkesčių apsaugos principą sieja su idėja, kad būtina pripažinti, gerbti ir ginti *teisėtai įgytas civilines teises*, t. y. asmuo, teisėtai įgijęs civilines teises, turi pagrįstą tikėjimą, kad savo teises galės įgyvendinti tiek veikdamas šiandien, tiek ateityje. Teisėtų lūkesčių apsaugos principas siejamas su pareiga laikytis *prisiimtų įsipareigojimų* ir teise pagrįstai tikėtis, kad asmens pagal galiojančius teisės aktus įgytos teisės bus išlaikytos tam tikrą laiką ir galės būti realiai įgyvendinamos⁷².

Šio teismo praktikoje pripažįstama, kad lūkestis yra teisėtas tada, kai jis grindžiamas galiojančių teisės aktų nuostatomis⁷³. Lūkesčio teisėtumui nustatyti taip pat labai svarbus suinteresuoto as-

⁷⁰ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2012 m. gruodžio 31 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A146-3041/2012; 2010 m. balandžio 15 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A858-623/2010; 2010 m. rugpjūčio 27 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A858-1058/2010.

⁷¹ Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2011 m. rugsėjo 13 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A575-2188/2011. Dėl neturtinės žalos, siejamos su nepateisintais lūkesčiais nuosavybės teisių atkūrimo metu, taip pat žr. 2011 m. sausio 13 d. nutartį administracinėje byloje Nr. A502-99/2011.

⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2013 m. gruodžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-695/2013. Pastaba: tekstas kursyvu išskirtas paties teismo.

⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. Nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-695/2013; 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-577/2008; 2013 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-185/2013; 2011 m. rugpjūčio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-344/2011; 2011 m. spalio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-394/2011.

mens geros valios aspektas („paties asmens veiksmų teisėtumas“⁷⁴). Pasak Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, asmuo, veikiantis priešingai įstatymų nustatytiems draudimams ir jų nepaisydamas, neturėtų savo veiksmų teisinti teisėtų lūkesčių buvimu ar įstatymų nustatyto jo nuosavybės teisių suvaržymo neproporcingumu⁷⁵. Štai civilinėje byloje Nr. 3K-3-270/2012⁷⁶ teisėjų kolegija, vertindama privataus asmens lūkesčių svarumą ir sąžiningumą, atkreipė dėmesį į tai, kad nuo statybų pradžios buvo akivaizdi šio asmens rūpestingumo stoka vykdant statybų veiklą visuomenės požiūriu vertingoje – miškų – teritorijoje. Suinteresuotas asmuo, žinodamas apie statybą leidžiančių dokumentų būtinumą, nustatyta tvarka nesikreipė jų gauti į kompetentingas institucijas, o žodžiu tarėsi dėl pastatų įteisinimo po to, kai jie bus pastatyti savavališkai, pastatus pastatė neturėdamas nustatyta tvarka patvirtinto projekto ir statybos leidimo, teisės aktų nustatyta tvarka nepradėjo statybos įteisinimo procedūrą. Teisėjų kolegijos vertinimu, toks elgesys nelaikytinas sąžiningu teisių įgyvendinimo būdu statybų srityje.

Reikia pažymėti, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas neskuba pripažinti, jog teisei prieštaraujanti situacija gali sukurti privatiems asmenims teisėtų lūkesčių. Pavyzdžiui, civilinėje byloje Nr. 3K-3-148/2011⁷⁷ teisėjų kolegija nesutiko, kad privatus asmuo turėjo teisėtų lūkesčių dėl neteisėtai pastatytų statinių įgijimo, nepaisant to, kad šiais statiniais asmuo naudojosi 44 metus ir apie tai kompetentingos valstybės institucijos visą laiką žinojo. Net ir pripažinus, kad dėl teisei prieštaraujančios situacijos susidarymo yra atsakingos ir valstybės institucijos, ši aplinkybė *per se* nėra laikoma pakankamu pagrindu saugoti privačių asmenų teisėtus lūkesčius⁷⁸. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, remdamasis bendrąja taisykle, jog iš neteisėtumo teisė neatsiranda, laikosi pozicijos, kad statinys gali tapti nuosavybės teisės objektu tik tuo atveju, jeigu jo statyba yra teisėta⁷⁹. Ši taisyklė ypač svarbi, kalbant apie vertingų teritorijų apsaugą. O proporcingumo ir teisėtų lūkesčių apsaugos principų taikymo aspektu bylą nagrinėjanti teisėjų kolegija paprastai nurodo, kad pažeistas viešasis interesas nusveria statytojo interesą įgyti nuosavybės teisę į ginčo pastatus⁸⁰.

Vis dėlto asmenų, kurie tam tikras teises įgyja neteisėtų teisės aktų pagrindu, teisėtų lūkesčių apsauga tam tikrais atvejais pripažįstama ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas laikosi pozicijos, kad ypatingais atvejais teisė saugo ir gina *bona fide* asmenų, kuriems neteisėtais administraciniais aktais atkurtos nuosavybės teisės į valstybinės reikšmės miškus, teisėtus lūkesčius. Šią teismo poziciją įtvirtino civilinėje byloje Nr. 3K-7-165/2012⁸¹ išplėstinės teisėjų kolegijos suformuluotos nuostatos⁸². Byloje konstatuota, kad kai dėl netinkamo valdžios institucijų darbo asmenims, kurių sąžiningumas nepaneigtas, buvo atkurtos nuosavybės teisės į valstybinės reikš-

⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2013 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-8/2013; 2012 m. spalio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-270/2012.

⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-354/2013; 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-353/2013.

⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2012 m. spalio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-270/2012.

⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2011 m. balandžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-148/2011.

⁷⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2013 m. spalio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-516/2013; 2009 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-48/2009.

⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2010 m. balandžio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-143/2010.

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. Nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-143/2010; 2013 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-449/2013.

⁸¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija. 2012 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-165/2012.

⁸² Pažymėtina, kad, formuluodamas savo poziciją, nagrinėjamu atveju Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, be kita ko, darė nuorodas į oficialiąją konstitucinę jurisprudenciją, pripažįstančią, kad ypatingais atvejais valstybės ginami ir saugomi ir tokie lūkesčiai, kurių kyla iš teisės aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai.

mės miškus, panaikinus ginčijamus administracinius aktus, restitucija turi būti taikoma taip, kad nepažeistų šių asmenų teisės į teisinį tikrumą ir teisinį saugumą, teisėtų lūkesčių apsaugą. Pasak Teismo, visiškos restitucijos taikymas, nuosavybės teisių atkūrimo procedūros pripažinimas nebaigta ir asmenų, kuriems jau buvo atkurtos nuosavybės teisės, grąžinimas į neapibrėžtą padėtį, kol šis klausimas bus išspręstas iš naujo, yra neproporcinga priemonė, kuri galėtų pažeisti šių asmenų, kurie laikėsi įstatymų reikalavimų, teises į teisinį tikrumą ir teisinį saugumą, teisėtų lūkesčių apsaugą. Šiame kontekste taip pat reikia atkreipti dėmesį į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotas restitucijos taikymo taisykles. Restitucija taikoma valstybei ir paskutiniams turto įgijėjams, iš kurių turtas natūra grąžinamas valstybei. Jiems valstybė atlygina turto įsigijimo išlaidas.

Įvertinus apžvelgtą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo poziciją, galima pažymėti, kad šio teismo praktikoje teisėtų lūkesčių apsaugos *contra legem* apimtis yra palyginti siaura. Kaip ir konstitucinėje jurisprudencijoje, teisėtų lūkesčių apsauga Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje iš esmės siejama su įgytų teisių apsauga. Be to, atvejai, kai pripažinta teisėtų lūkesčių apsauga *contra legem*, vos keli. Tokia apsauga kol kas galima tik nuosavybės teisių atkūrimo srityje. Kitose srityse Lietuvos Aukščiausiasis Teismas daugiau dėmesio skiria viešojo intereso, o ne privačių asmenų teisėtų lūkesčių netrukdomai naudotis įgyta nuosavybe apsaugai.

Išvados

Teisės doktrina ir nacionalinių teismų praktika suteikia pakankamai medžiagos ir tvirtą atramą, leidžiančią pritarti plačiai teisėtų lūkesčių šaltinio sampratai Lietuvos teisės sistemoje, pagal kurią lūkesčių teisėtumas ir apsauga nėra tapatinami su jų atsiradimo pagrindo teisėtumu. Nors pagal bendrąją taisyklę teisėtų lūkesčių apsaugos pagrindu gali būti tik teisei neprieštaraujantys teisės aktai, ypatingais atvejais gali būti saugomi ir ginami teisėti lūkesčiai, kylantys iš vėliau teisei prieštaraujančiais pripažintų teisės aktų, kuriuos *bona fide* asmuo šių aktų galiojimo metu galėjo pagrįstai laikyti teisėtais. Šiuo požiūriu teisėtų lūkesčių apsaugos taikymą pagrindžia būtinybė garantuoti teisingumą individui, paskiriant dėl administracinių klaidų kilusių padarinių našta.

Teisėtų lūkesčių apsaugos *contra legem* problemai spręsti tiek teisės moksle, tiek nacionalinių teismų praktikoje paprastai naudojamas konkuruojančių interesų derinimo metodas. Nustatant teisingą konkuruojančių vertybių pusiausvyrą, lūkesčių šaltinio teisėtumas yra reikšmingas, tačiau ne vienintelis kriterijus, todėl *per se* neturėtų būti suabsoliutinamas. Nacionalinių teismų praktika patvirtina, kad sprendimą dėl prioriteto suteikimo vienam ar kitam interesui konkrečioje byloje lemia aplinkybių visuma – viešojo intereso svarba, viešosios administracijos priimtų įsipareigojimų pobūdis, suinteresuotų asmenų elgesys (gera valia) ir jiems tenkančių praradimų pobūdis, laikotarpis nuo lūkesčių atsiradimo iki kilusio ginčo, sprendimo įtaka trečiųjų asmenų teisėms ir teisėtiems interesams ir kt. Šių aplinkybių kompleksinis patikrinimas leidžia kilusį ginčą sprendžiančiam teismui įvertinti, ar nagrinėjamu atveju viešojo intereso apsauga iš tiesų nusveria individui tenkančių praradimų našta.

LITERATŪRA

Specialioji literatūra

1. AUBY, J.-B.; DERO-BUGNY, D. Les principes de sécurité juridique et de confiance légitime. In *Droit administratif européen*. Sed. by J.-B. Auby ir J. Dutheil de la Rochère. Bruxelles: Bruylant, 2007, p. 473–491.
2. BLUNDELL, D. *Ultra vires* Legitimate Expectations. *Judicial Review* 10, 2005, p. 147–155.
3. CRAIG, P. *Administrative Law*. London: Sweet & Maxwell, 2012.
4. CRAIG, P. *EU Administrative Law*. New York: Oxford University Press, 2006.
5. ELLIOT, M. Legitimate Expectations and Unlawful Representations. *Cambridge Law Journal*, 2004, 63(2), p. 261–268.

6. ELLIOT, M. Unlawful Representations, Legitimate Expectations and Estoppel in Public Law. *Judicial Review* 8, 2003, p. 71–80.
7. FORSYTH, C. Legitimate Expectations Revisited. *Judicial Review*, 2011, Vol. 16, Issue 4, p. 429–439.
8. FORSYTH, C.; WADE, W. *Administrative Law*. Oxford – New York: Oxford University Press, 2009.
9. FRENZ, W. *Handbuch Europarecht – Band 4: Europäische Grundrechte*. Berlin – Heidelberg: Springer, 2009.
10. GEDMINTAITĖ, A. Teisėtų lūkesčių apsauga Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje. *Teisė*, 2014, t. 91, p. 135–152.
11. HANNETT, S.; BUSCH, L., *Ultra vires* representations and illegitimate expectations. *Public Law*, 2005, Win., p. 729–739.
12. KARGAUDIENĖ, A. Teisėtų lūkesčių (apsaugos) principas. Iš *Viešosios teisės tyrimai: de jure ir de facto problematika*: mokslo studija. Atsakingasis redaktorius G. Mesonis. Vilnius: Leidykla MES, 2013, p. 126–140.
13. PRANEVIČIENĖ, B. Teisėtų lūkesčių principo esmė ir teisėtų lūkesčių apsaugos galimybės administraciniuose teismuose. Iš *Administraciniai teismai Lietuvoje: nūdienos iššūkiai*: kolektyvinė monografija, skirta Lietuvos administracinių teismų dešimtmečiui. Atsakingasis redaktorius V. Valančius. Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2010, p. 213–227.
14. PRANEVIČIENĖ, B. Teisėtų lūkesčių principo samprata ir teisėtų lūkesčių apsaugos modeliai Europos Sąjungos administracinėje erdvėje. *Jurisprudencija*, 2007, t. 6(96), p. 43–49.
15. RAITIO, J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2003.
16. SCHÖNBERG, S. *Legitimate Expectations in Administrative Law*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
17. SCHWARZE, J. *European Administrative Law*. London: Sweet & Maxwell; Luxembourg: Office for Official Publications of The European Communities, 2006.
18. STEELE, I. Substantive legitimate expectations: striking the right balance? *Law Quarterly Review* 121, 2005, p. 300–328.
19. ŠILEIKIS, E. Teisėtų lūkesčių principas ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija. *Konstitucinė jurisprudencija*, 2010, Nr. 3, p. 236–255.
20. THOMAS, R. *Legitimate Expectations and Proportionality in Administrative Law*. Oxford: Hart Publishing, 2000.
21. UNDERWOOD, A. Legitimate Expectation: Current Issues. *Judicial Review* 11, 2006, p. 294–297.
22. VANDERMAN, Y. *Ultra Vires* Legitimate Expectations: An Argument for Compensation. *Public Law*, 2012, p. 85–104.
23. WATSON, J. Clarity and ambiguity: a new approach to the test of legitimacy in the law of legitimate expectations. *Legal Studies*, 2010, Vol. 30, No. 4, p. 633–652.
24. WOOLF, H., et al. *De Smith's Judicial Review* [elektroninė knyga]. London: Sweet & Maxwell Ltd, 2013.
25. ŽALTAUSKAITĖ-ŽALIMIENĖ, S. Teisinio saugumo principas ir Lietuvos Respublikos Konstitucija. Iš *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimmetis: patirtis ir iššūkiai*: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Sudarytojai E. Kūris ir E. Masnevaitė. Klaipėda: Lietuvos notarų rūmai, 2012, p. 136–155.

Praktinė medžiaga

26. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 38 straipsnio 4 dalies ir Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 36 straipsnio 4 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 100-2791.
27. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2003 m. kovo 4 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsnio (1993 m. sausio 12 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies bei šios dalies 5 punkto, 15, 20 ir 21 straipsnių (2002 m. sausio 15 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 2, 4, 5 ir 6 punktų, šio straipsnio 2 ir 4 dalių, 16 straipsnio 10 dalies, 20 straipsnio (2002 m. spalio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. sausio 17 d. nutarimo Nr. 27 „Dėl gyvenamųjų namų, būtinų valstybės reikmėms, išpirkimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsniui (1993 m. sausio 12 d. redakcija). *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 24-1004.
28. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 181-6708, 2004, Nr. 186.
29. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas Dėl teisės aktų, reguliuojančių Lietuvos Respublikos pilietybės santykius, nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 123-4650.

30. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2007 m. liepos 5 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 5 straipsnio 2 dalies 1 punkto (2002 m. balandžio 2 d. redakcija), 16 straipsnio 7 dalies (1999 m. gegužės 13 d., 2001 m. gruodžio 11 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 76-3018.

31. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2008 m. vasario 20 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. spalio 4 d. nutarimu Nr. 1568 „Dėl kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, patvirtinimo“ patvirtintų kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems įstatymų nustatyta tvarka eiti teisėjo pareigas, atitikties Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 51 straipsnio 1 daliai (2002 m. sausio 24 d., 2004 m. gegužės 18 d., 2006 m. birželio 1 d. redakcijos), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo įstatymo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 5 straipsnio 1 daliai. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 23-852.

32. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2008 m. liepos 4 d. sprendimas Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 5 straipsnio 2 d. 1 punkto (2002 m. balandžio 2 d. redakcija), 16 straipsnio 7 dalies (1999 m. gegužės 13 d., 2001 m. gruodžio 11 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ išaiškinimo. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 78-3080.

33. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 30 straipsnio (2005 m. gegužės 19 d. redakcija), 32 straipsnio 4 dalies (2005 m. gegužės 19 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 106-4434.

34. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2010 m. liepos 2 d. sprendimas Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 12 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo 7 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 straipsnio ir Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo 7 straipsnio (2002 m. lapkričio 5 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ nuostatos išaiškinimo. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 80-4181.

35. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2013 m. gegužės 30 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 8 straipsnio, 15 straipsnio 2 punkto (1999 m. gegužės 13 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 58-2930.

36. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2014 m. gegužės 8 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų atlyginimų įstatymo priedėlio (2008 m. lapkričio 6 d. redakcija), Lietuvos Respublikos darbo kodekso 298 straipsnio (2002 m. birželio 4 d. redakcija), 301 straipsnio (2012 m. birželio 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Teisės aktų registras*, 2014 m. gegužės 8 d., Nr. 5188.

37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-577/2008.

38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2009 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-48/2009.

39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2011 m. balandžio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-148/2011.

40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2010 m. balandžio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-143/2010.

41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2011 m. rugpjūčio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-344/2011.

42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2011 m. spalio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-394/2011.

43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija. 2012 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-165/2012.

44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2012 m. spalio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-270/2012.

45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2013 m. vasario 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-8/2013.

46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2013 m. kovo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-185/2013.

47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-353/2013.

48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-354/2013.

49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2013 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-449/2013.

50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2013 m. spalio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-516/2013.

51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius. 2013 m. gruodžio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-695/2013.
52. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2008 m. rugsėjo 26 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A575-1576/2008.
53. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2008 m. spalio 3 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A261-1675/2008.
54. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2009 m. sausio 21 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A556-782/2009.
55. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2009 m. balandžio 16 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A822-549/2009.
56. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2009 m. spalio 19 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A525-1239/2009.
57. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2010 m. vasario 22 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A525-361/2010.
58. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2010 m. kovo 26 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A502-403/2010.
59. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2010 m. balandžio 1 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A822-441/2010.
60. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2010 m. balandžio 15 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A858-623/2010.
61. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2010 m. gegužės 24 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A525-705/2010.
62. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2010 m. rugpjūčio 27 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A858-1058/2010.
63. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2010 m. gruodžio 6 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A525-1127/2010.
64. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2010 m. gruodžio 9 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A556-1048/2010.
65. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo išplėstinė teisėjų kolegija. 2011 m. sausio 13 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A502-99/2011.
66. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2011 m. vasario 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A858-279/2011.
67. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2011 m. vasario 15 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A556-112/2011.
68. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2011 m. balandžio 22 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A556-194/2011.
69. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2011 m. rugsėjo 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A438-2281/2011.
70. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2011 m. rugsėjo 13 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A575-2188/2011.
71. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo išplėstinė teisėjų kolegija. 2011 m. gruodžio 15 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A62-1119/2011.
72. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2012 m. sausio 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A756-35/2012.
73. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2012 m. sausio 19 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A858-59/2012.
74. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2012 m. kovo 12 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A602-227/2012.
75. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2012 m. balandžio 27 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A602-2104/2012.
76. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2012 m. balandžio 30 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A556-1517/2012.
77. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2012 m. gegužės 21 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A520-315/2012.
78. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2012 m. birželio 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A858-1610/2012.
79. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2012 m. rugsėjo 10 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A602-2317/2012.

80. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2012 m. spalio 4 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A438-2353/2012.
81. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2012 m. spalio 11 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A552-2758/2012.
82. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2012 m. gruodžio 18 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A552-3164/2012.
83. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2012 m. gruodžio 31 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A146-3041/2012.
84. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2013 m. kovo 28 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A261-499/2013.
85. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2013 m. balandžio 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A261-559/2013.
86. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo išplėstinė teisėjų kolegija. 2013 m. birželio 18 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I261-16/2013.
87. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo išplėstinė teisėjų kolegija. 2013 m. gruodžio 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A143-2834/2013
88. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo išplėstinė teisėjų kolegija. 2014 m. gegužės 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A858-1360/2014.

THE PROTECTION OF LEGITIMATE EXPECTATIONS *CONTRA LEGEM*

Audronė Gedmintaitė

S u m m a r y

The article considers the concept of legitimate expectations. It is discussed whether unlawful legal acts can create legitimate expectations to the individual who has reasonably relied on these acts. The article sets out the arguments against the recognition of the protection of legitimate expectations *contra legem*. At the same token it is demonstrated why under exceptional circumstances legitimate expectations based upon unlawful acts shall be protected. The overview of the relevant case-law of national courts leads the author to conclude that the legitimacy of expectation and its protection is not determined by the legitimacy of its source. While deciding the cases concerning the adjustment of the principle of protection of legitimate expectations with the principle of legality, national courts mostly apply a balancing approach. The balancing approach gives the advantage of allowing the court to evaluate not only the legality of the expectations in question but also other relevant circumstances. This comprehensive evaluation is necessary in order to determine whether the public interest really does outweigh the harm to the individual.

Įteikta 2014 m. birželio 5 d.

Priimta publikuoti 2014 m. spalio 15 d.